

КУЛЬТУРНИЦЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ 1960-Х РР. У КОНТЕКСТІ РУХУ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

У статті аналізується діяльність молодіжних культурницьких об'єднань 1960-х рр., показується їх роль у формуванні української національної свідомості.

Ключові слова: шістдесятники, культурницькі об'єднання, УРСР, клуби творчої молоді “Сучасник”, “Пролісок”.

Сучасна політизація інформаційного простору має суттєвий вплив на природу історичного дослідження. Історія шістдесятників і шістдесятництва не стоїть осторонь цієї тенденції. Увага дослідників зосереджена на боротьбі з владою, дисидентстві, змаганні за державну незалежність. У той же час культурницька тематика залишається маловивченою. Цікаві й насичені матеріалом роботи Г. Касьянова [4], А. Русначенка [15], Ю. Курносова [28], Ю. Зайцева [29], Б. Захарова [30], О. Обертаса [31] значною мірою відображають ці побажання.

Домен культурництва потребує серйозної науково-теоретичної розробки. Адже за професійною діяльністю інтелігенції прослідковується цілий спектр важливих проблем: культурництво як складова частина формування національної ідентичності шістдесятників; культурництво як прихована форма опозиційної діяльності; роль культурництва в розробці політичної програми; культурництво як форма комунікації між елітою та суспільством тощо. Саме цим міркуванням зумовлюється об'єкт цієї статті – культурницький рух 1960-х рр. в УРСР.

Звичайно, що охопити усі ці проблеми дуже складно. Та й існує небезпека створити “прокрустові ложа” з понятійних схем. Тому будь-якому теоретизуванню повинна передувати серйозна робота у вивченні фактичного боку явища.

Отож, предметом цього дослідження визначено молодіжні об'єднання 1960-х рр. та їх діяльність у контексті збереження та формування української національної свідомості.

Метою статті є показ діяльності молодіжних об'єднань 1960-х рр. на прикладі київського та львівського клубів творчої молоді. Метою визначено наступні завдання: визначити місце і роль культурницької діяльності в роботі молодіжних об'єднань, окреслити основні напрями діяльності й заходи, що проводилися в їх межах.

У якості робочої гіпотези пропонуються наступні твердження. Діяльність частини української інтелігенції, відомої як шістдесятники, у 1960-і рр. була спробою відтворити цілу низку пластів української культури з метою її подальшої актуалізації серед суспільства. Виступаючи проти “сталінської моделі” національних відносин, що передбачала поступове злиття націй у єдиному “радянському народі”, шістдесятники запропонували власне бачення української ідентичності як основи суспільного і державного розвитку. Можна лише тискутувати на скільки їх “проект” був оригінальним, або ж запозиченим з спадку попередників.

Реалізація цього задуму розпочалася у межах культурницьких організацій 1960-х рр. При цьому очевидно, що як і будь-яка широкоформатна суспільна програма, проект цього покоління інтелігенції у 1960-х рр. формувався стихійно; на нього впливала ціла низка суспільних чинників, мали місце випадковості, зміни.

Звернення до цієї тематики є не випадковим. Сьогоднішній погляд на шістдесятництво здійснюється крізь призму міфу, створеного самими шістдесятниками. Цей міф – інтелектуальний продукт 1990-х рр., часу коли “виправдилися пророцтва”: розпався СРСР, Україна стала незалежною державою, розширилися контури свободи тощо. Мемуари шістдесятників зашелестіли однобокими телеологічними формулюваннями. Так, критик М. Ільницький стверджував, що шістдесятництво починалося як культурницький рух, що приховував у собі тенденцію до переростання у рух загальнонаціональний і політичний, що в остаточному результаті скеровувалося на здобуття державної незалежності [1, с. 5]. Про це ж метафорично пише його однодумець В. Квітневий, зазначаючи, що шістдесятники “йшли на Голгофу, бо вірили, що саме звідти, з її святої вершини, побачать сонце над незалежною Україною” [2, с. 69].

Виникає доволі саркастичне зауваження: а якби дорога пройшла повз Голгофу чи сонце не зійшло? Чи не найкраще цю “ретроспективну телеологію” (Луїс Альтюсер), як завжди, виразив Є. Євтушенко: “Кто были мы, шестидесятники? // На гребне вала пенного // В двадцатом веке, как десантники // Из двадцать первого”.

Значно виваженішою здається думка Р. Коргодського. Він вважав, що жодних теоретизувань навколо національного відродження у шістдесяті не було, як не було й ідеологів на кшталт

Д. Донцова. Було інше – атмосфера національного самопізнання. І в ній “палахотіла думка, душа пробудилася й щоденно пульсувала в потужному ритмі у пошуках новітнього проявлення вчорашньої та позавчорашньої очевидності: ми – спадкоємці класики, ми – спадкоємці “розстріляного відродження”. Цю потугу слід навчитися сприймати як тяглість традицій і власною творчістю підперти духовну абсиду національного відродження бодай на одній нам доступній ділянці – творити якісно нову культуру” [3, с. 51].

Отже, атмосфера 1960-х рр. продукувала певні напрямки, визначала орієнтири. Можна сказати, що не було концептуальності, були гіпотези. Було молоде покоління, яке шукало себе, випробовувало різні шляхи самоутвердження, по-різному ставилося до викликів часу. І продовжуючи: у 1960-ті не було шістдесятництва, а тільки шістдесятники.

Більше того, діяльність молодого покоління інтелігенції у 1960-ті рр. мала лише в другу чергу суспільний резонанс. Їхня інтелектуальна продукція була вузько зорієнтованою на споживача-ровесника. “Класиками” шістдесятники почали ставати дещо пізніше, коли пройшли через горнило лояльності до влади. Саме тому, значно важливішим було те, що в межах клубів творчої молоді відбувався процес власної самоосвіти, паралельно і на противагу радянській вищій освіті. Власне, у цих культурницьких об’єднаннях, народилися шістдесятники як покоління. Звідси їхня згуртованість та ідейна єдність. З іншого боку, це жодною мірою не применшує ваги неформального спілкування. Власне без нього, будь-які колективні офіційні ініціативи не мали б ефекту.

Значну роль в єднанні шістдесятників відіграв клуб творчої молоді “Сучасник” (КТМ). Його витоки сягають осені 1959 р., коли студенти київських театральних інститутів та консерваторії зорганізувалися у своєрідні фольклорно-співочі групи. Наприкінці року вони ходили містом з новорічними імпрезами та колядками. Заходили також у гості до “старших” діячів української культури та мистецтва. Ця нерегламентована ініціатива викликала невдоволення міському партії. На організаторів посипалися наганки. Ті, в свою чергу, спробували захищатися через московські “Известия”. Міськом змушений був відступити [4, с. 19].

Намагаючись “легалізувати” такі ініціативи, серед учасників колядувань виникає ідея організуватися у молодіжний клуб. Як іронізував метр української сцени М. Крушельницький, “це вже справа групова, за групову більше дають”. Однак, порадив своєму учневі Л. Танюку створити молодіжний театральний клуб. При цьому до нього мали увійти студенти інших київських вузів. Ця розмова відбулася 12 березня 1960 р. Ймовірно, що на ній був присутній В. Чорновіл, якого захопила ця ідея, і він також почав шукати людей [5, с. 394].

Така передісторія майбутнього КТМу. Щодо мотивів його створення думки дослідників та учасників схожі. Це був негласний компроміс між комсомолом і молоддю. Влада, знаючи про настрої у молодіжному середовищі, хотіла скеровувати їх в сприятливе для себе русло. Молодь, у свою чергу, була зацікавлена в отриманні приміщення для зустрічей і дозволу на проведення мистецьких заходів. І. Дзюба писав: після XX з’їзду “молодь шукала публічних форм виявлення своїх інтересів, стихійно виникали групи позапрофесійного – широкого культурницького характеру, з помітною схильністю до ідейних пошуків. Звичайно ж “компетентні органи” уважно стежили за цими настроями. Оскільки це був період, коли партія, відповідно до обіцянок демократизувати громадське життя, сподівалася зберегти керованість суспільства, не вдаючись до очевидних репресій, то комсомолу було доручено перехопити ініціативу й очолити рух, скеровуючи його в потрібному напрямку” [6, с. 507].

Можна стверджувати, що створення клубу стало логічним продовженням попередніх стихійних спроб до організації. Радянська молодь, яка виходила у світ із “димних курилок” вузів, бібліотек, збираючись на вечорах, а то й просто на квартирах, потребувала в рамках регламентованого суспільства певних легальних можливостей для діяльності. КТМу було виділено приміщення у Жовтневому палаці (кімната № 13). Також дозволено прийняти статут, обрати керівні органи, вести протоколи й визначити план заходів. Йдучи назустріч молоді, партійні осередки створювали для себе можливості для нагляду. Зокрема, усі дії КТМу мали погоджуватися у комсомольських та спілчанських інстанціях [7, с. 123]. Так, по лінії Київського обкому комсомолу, діяльність КТМу курувала секретар з ідеології Т. Главак, а від ЦК комсомолу – Є. Чмихало [6, с. 507].

23 березня 1960 р. остаточно затвердилася назва об’єднання. Це відбулося після складення клубівцями телеграми-вітання на адресу Президента Франції Ш. де Голля з нагоди візиту до Франції М. Хрущова й започаткування взаємин між країнами [5, с. 438]. З часом з’явилася емблема “сонце-соняшник”, в основі якої – ремінісценція із вірша І. Драча “Балада про соняшник” [7, с. 123].

Наприкінці червня до діяльності КТМу долучився критик І. Світличний, який сприяв інтелектуалізації роботи [8, с. 145; 9, с. 262]. За його порадою [5, с. 729] до клубу приєдналися поети І. Драч, В. Симоненко, М. Вінграновський та інші. До вересня 1960 р. поступово викристалізувалася основна ідея клубу. В щоденнику Л. Танюка читаємо: “У нас кожен сам по собі.

Тому й потрібен Клуб Творчої Молоді, щоб їх усіх якось познайомити. Влада багато постаралася для того, щоб роз'єднати українців, особливо – мислячих. Час збирати каміння” [5, с. 714].

Вересень 1960 р. став знаковим ще й з іншого боку. На початках діяльність КТМу повністю відповідала критеріям інтернаціоналізму. Але саме тоді з'явилися перші виразні національні ознаки. Спочатку, майже непомітно перейшли на спілкування українською мовою, а згодом – заглибилися у національну культурну спадщину. Значну роль у цьому відіграв вступ у члени клубу 4 березня 1961 р. художників В. Кушніра, А. Горської, Г. Зубченко та В. Зарецького. У багатьох наукових виданнях цю подію датують 1962 р. [4, с. 20], проте, у щоденнику Леся Танюка відповідний запис зроблено саме під 4 березня 1961 р. [10, с. 120]. Художники, захоплені традиціями українського народного мистецтва 1920-х років та козацького бароко, остаточно закріпили за клубом національний характер.

Загалом вересень 1960 – березень 1961 рр. доволі цікавий у контексті національної самоідентифікації учасників КТМу. Можливо випадково, але вона пов'язана з особою архітектора І. Ткачикова. Він був одним із найактивніших від часу появи клубу. Як і багато молодих людей, він розмовляв російською. А тому дещо дивним для нього вийшло зауваження Т. Цимбал: “Леся (Танюк – Я. С.) до вас українською, а ви що, рідної мови не знаєте?”. Тоді тема не отримала продовження [5, с. 709]. Усе той же І. Ткачиков, побоюючись, щоб робота клубу не “сбилася на національні проблеми, а это ни к чему”, мав на меті привнести архітекторів, яких підтримує комсомол. Але замість останніх до клубу прийшли художники й привнесли національну доміную в роботу клубу [10, с. 120].

КТМ, із об'єднання переважно театралів і музикантів перетворився у широку мистецьку платформу. Плани в молодих людей, зрозуміло, були грандіозними. Чого тільки вартує проект Ж. Линьова з вирізьблення у горах гігантських скульптур на кшталт галереї американських президентів у Південній Дакоті [5, с. 601]. Існували думки з долучення учасників клубу до відбудови Луцького або Кам'янець-Подільського замку, відновлення парку “Софіївка” в Умані [10, с. 165]. Звичайно, що більшість з цих задумів не могла бути реалізованою у той час. Та головне, у межах клубу молоді люди почали обмінюватися адресами й запрошувати одне одного на вистави, виставки, концерти тощо. У клубі активно працювали секції: художня, музична, кіно, театральна, письменницька. На їх основі виник експериментальний “Другий український театр” під керівництвом Л. Танюка та В. Загоруйка, аматорський хор “Жайворонок” (керівник – Б. Рябокляч), мистецький колектив “Веснянки” (керівник – В. Нероденко), перший у Києві джазовий ансамбль [4, с. 19].

Офіційним початком художньої секції вважається 22 травня 1962 р. За виставковою роботою відповідали Л. Семикіна, В. Чеканюк, М. Попович, Л. Іванова, Ж. Линьов, В. Прядка, Г. Полевой, за лекційну – Л. Шкарапута, організацію екскурсій – Е. Биняшевський, зв'язок із областями – І. Дзюба, зв'язок із народними майстрами – Г. Зубченко та А. Горська, а відповідальним секретарем був Г. Кохан. У межах секції ставилося питання реабілітації художників-бойчукістів. До участі в дискусіях запрошувалися знані фахівці. Так, мистецтвознавцю М. Раєвському, який виступав із критикою бойчукістів, опонували С. Колос та І. Врона. Молодь переважно солідаризувалася саме з позицією останніх. Їх вабило народне мистецтво, при одночасному усвідомленні власної малообізнаності з ним. Саме тому популярністю користувалися відвідини квартири І. Гончара, де зберігалося чимало цікавих експонатів української минушчини. Лекції з історії одягу читав С. Колос, а А. Горська, Г. Зубченко, Л. Панченко та особливо Л. Семикіна спробували створити національну моду [11, с. 150].

У роботі театральної секції основну роль відігравав молодий режисер Л. Танюк. Під його керівництвом здійснювалися театральні постановки за творами М. Куліша (“Патетична соната”, “Отак загинув Гуска”), М. Стельмаха (“Правда і кривда”), Б. Брехта (“Матінка Кураж”) та І. Драча (“Ніж у сонці”). У підготовці сценічних декорацій відзначилися художники, зокрема А. Горська, яка очолювала сценографічну майстерню. Реалізувати ці задуми не вдалося ні у Києві, ні за його межами – у Львові й Одесі, куди виїжджали митці.

На базі педагогічного інституту діяв аматорський хор “Жайворонок”, художнім керівником якого був Б. Рябокляч, а диригентами – М. Молдавін та В. Конощенко. Пропаганда української народної пісні здійснювалася ним як у Києві, так і за його межами. Улітку 1962 р. відбулася мандрівка В. Смогителя, Г. Халимоненка, братів-кобзарів М. та В. Литвинів та інших хористів за маршрутом Ржищів-Трахтемирів-Піі-Півці-Канів-Черкаси. Пам'ятною стала мандрівка 1963 р., насамперед через зустріч в Каневі двох знакових постатей молодіжного руху – В. Симоненка та А. Горської. У першому поході брало участь 20–25, у другому – вже 60 осіб [7, с. 124]. Схожі мандрівки-виступи у міста і села України відбувалися щоліта до 1965 р. Перша хвиля репресій зачепила і хор. Було відібрано приміщення для репетицій, і аж до 1968 р. хористи збиралися на квартирах. Ще одним відомим мистецьким колективом, що відроджував українські національні обряди були “Веснянки”. Загалом, у середині 1960-х рр. у Києві колядувало понад 10 гуртів [7, с. 124].

Учасники КТМу регулярно проводили вечори нової української поезії за участю І. Драча, Б. Мамайсура, М. Вінграновського, Д. Павличка, Л. Костенко. Яскраво й колоритно відбувалися щорічні вечори пам'яті Т. Шевченка, І. Франка й Лесі Українки, на яких молодь, за висловом Є. Сверстюка, намагалася "відбронзувати" цих митців, відкрити у них щось нове, важливе для сучасників. Варто зазначити, що аналогічний вечір, присвячений пам'яті В. Маяковського, 23 грудня 1962 р. (реверанс у бік влади), за зізнанням учасників, не вдався [12, с. 77]. Резонансними через підняту проблематику злочинів сталінізму стали, проведені у травні та грудні 1962 р. відповідно, вечори пам'яті Л. Курбаса та М. Куліша. Але якщо на них викривалися злочини минулого, то грудневий вечір пам'яті В. Симоненка (помер 13 грудня 1963 р.) перетворився на гнівний осуд влади, яка намагалася прищпорити молодь, вдаючись до тиску й цькування.

Підготовкою вечорів займалися М. Мерзликін, Л. Танюк та В. Загоруйко. Молодь не замикалася у стінах Жовтневого палацу, але й організовувала вечори на заводах, фабриках, школах тощо. Пам'ятним виявився вечір пам'яті І. Франка 8 червня 1963 р. в Інституті харчової промисловості. Після його закінчення учасники із запаленими смолоскипами пройшли до пам'ятника письменнику, де влаштували невеличку поетичну імпрезу [13, с. 99].

На засіданнях КТМу обговорювалися реферати з українського мистецтва, переважно періоду "розстріляного відродження". Неодноразово на них запрошувалися відомі митці Є. Адамцевич, Л. Сердюк, П. Масоха, М. Верхацький, Д. Нарбут, В. Меллер, котрі розповідали про Л. Курбаса, О. Довженка, Г. Нарбута, Ф. Кричевського. Загалом, на думку І. Дзюби, "у своїй роботі КТМ звертав увагу на ті ланки культурного життя, які були особливо занедбані, де відчувався дефіцит знання і де потрібна була якась компенсація втрат, зумовлених державною політикою і суспільною рутинною" [6, с. 509].

Історики М. Брайчевський та О. Апанович читали лекції з історії України та Києва. Н. Світлична проводила заняття з української мови. Іншим напрямком роботи була організація екскурсій, ініціаторами котрої були Ю. Химич, Г. Логвин, В. Прядка. У 1963 р. за ініціативи Г. Логвина відбулася експедиція пам'ятними й історичними місцям Житомира, Новоград-Волинського, Острога, Кременця, Почаєва, Тернополя, Кам'янця-Подільського, Хотина, Хмельницького [14, с. 90]. За її результатами Г. Логвин спільно з М. Коцюбинською підготували меморандум із закликом до влади запобігти руйнуванню пам'яток української культури. За посередництва М. Рильського цього листа надіслали до ЦК КПУ, він був одним із аргументів на користь необхідності створення у 1966 р. "Товариства охорони пам'яток України" [11, с. 153].

Радикалізм КТМу зріс восени 1962 р., після створення комісії для перевірки чуток про масові захоронення жертв репресій у Биківні під Києвом. Л. Танюк, А. Горська, В. Симоненко, що працювали на місці були вражені побаченням і свідченнями місцевих жителів [4, с. 21]. Крім Биківні, комісія виявила місця, масових таємних поховань на київських Лук'янівському й Васильківському цвинтарях. Згідно з результатами роботи комісії складено меморандум до Київської міської ради із вимогою оприлюднити та упорядкувати ті місця [15, с. 149].

Відтоді тиск на клуб посилювався. На думку Г. Касьянова, для ідеологічних наглядців такий напрям роботи клубу, як творча реабілітація репресованих у 30-і роки митців і вивчення історичного минулого вважався неприйнятним [4, с. 19]. Секретар ЦК КПУ з питань ідеології А. Скаба заявляв, що "ми реабілітуємо людей, а не їх ідеї", та його заступник Ю. Кондуфор уважно стежили за розвитком подій. Зі свого боку чиновники від творчих спілок О. Лопухов та Н. Ужвій посилювали критику діяльності КТМу [16, с. 161]. Тиск не вичерпувався офіційними методами, мали місце відверті провокації. Так, у приміщенні клубу невідомими людьми було пошкоджено погруддя М. Куліша. Керівництво Київського університету власноруч у ніч з 8 на 9 березня 1964 р. розбило вітраж роботи А. Горської, Л. Семикіної, Г. Севрук і О. Заливахи із зображенням Т. Шевченка, який підтримував своїм плечем жінку (символ України).

12 березня 1964 р. відбувся останній шевченківський вечір у Жовтневому палаці. Згодом Л. Танюк відсторонили від керівництва й відправлено до Москви. Офіційним президентом став В. Зарецький. Після остаточного розгону клубу наприкінці 1964 р., молодь збиралася на квартирах І. Світличного, А. Горської, І. Гончара, Г. Дворка та майстернях. Можливо найвідомішою була майстерня А. Горської та В. Зарецького на вулиці Філатова. У майстерні Л. Семикіної відбулося святкування "сімдесятиліття" І. Світличного й А. Горської, яким у 1964 р. виповнювалося по тридцять п'ять років. Уся атмосфера свята була пронизана іронією над радянською політичною системою, що так і не позбулася сталінського спадку. Склад Центрального Ювілейного Комітету (ЦЮК) визначався за принципом відбору людей з прізвищами, причетними до гужового транспорту (В. Чорновіл, Г. Сивокінь, Б. Рябокляч, Г. Возна), всіляко підкреслювався культ голови ЦЮКу, та й сам ЦЮК проголошувався "натхненником і організатором усіх перемог і поразок" [17, с. 83].

Арешти 1965 р. Арешенилися на стані молодіжного руху. Про колишню організованість не могло бути й мови. Посилення політичної течії у середовищі молоді ослабило згуртованість. Частина під дією обставин все більше дистанціювалася від культурництва на користь правозахисту. Ті ж, хто вирішив продовжувати культурницьку лінію, змушені були дослухатися до порад влади. Окремі заходи вже не мали попереднього резонансу. Можливо на загальному тлі помітнішими були щорічні святкування 22 травня – дня перепоховання в Україні тіла Т. Шевченка. Уперше в цей день до пам'ятника Т. Шевченкові у Києві прийшла невелика група молоді в 1961 р. У 1963 р. там було вже декілька сотень студентів та молоді, зокрема, з КТМУ. Проте, вже з наступного року вшанування пам'яті Т. Шевченка влада заборонила. 22 травня 1967 р. відбулася найбільша маніфестація за участю декількох сотень осіб. В результаті сутичок із міліцією арештовано п'ятеро випадкових людей. Натовп, який вимагав їхнього звільнення, перейшов від пам'ятника Т. Шевченка до будинку ЦК КПУ, й домігся звільнення заарештованих [18, с. 608]. Святкування шевченківських днів 1967 р. стало апогеєм протесту, що його висловлювала українська інтелігенція політиці влади.

З-поміж інших культурницьких заходів можна згадати вечір поезії шістдесятників в Інституті ядерної фізики АН УРСР. Його учасниками навесні 1966 р. були Л. Костенко, І. Жиленко, І. Драч, М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Калинець [19, с. 172]. У вересні 1969 р. відбувся альтернативний до офіційного святкування вечір, присвячений 75-річчю з дня народження О. Довженка. Тоді у майстерні А. Горської зібралися М. Коцюбинська, І. Жиленко, Д. Павличко, І. Драч, В. Стус, Є. Сверстюк. Захід викликав невдоволення КДБ, яке поставило категоричну вимогу не проводити більше аналогічних акцій [19, с. 177].

Функції київського КТМУ на початках намагався перейняти літературно-науково-мистецький клуб імені П. Запорожця при Подільському РК ЛКСМУ. Його учасниками було близько 40 осіб: науковці, робітники, студенти, інженери. Обов'язки секретаря виконував Ю. Смирний. Клубівці цікавилися історико-культурними пам'ятками Києва, національною мистецькою спадщиною, станом української мови. На засідання клубу запрошувалися знані фахівці: історик М. Брайчевський, письменник Б. Антоненко-Давидович, мистецтвознавець М. Головащенко. Діяльність клубу викликала невдоволення влади, що врешті-решт призвело до його закриття влітку 1970 р. [20, с. 670].

Після ліквідації хору “Жайворонок” у 1965 р. багато його учасників долучилися до діяльності етнографічного ансамблю “Гомін” під керівництвом Л. Яценка. Завдання нового колективу полягало у розширенні співочого кола, ініціюванні масового руху за відродження пісенної культури народу. Молодь вивчала колядки, веснянки, купальські та інші обрядові пісні. Ансамбль часто виконував їх на природі, в органічному для таких творів середовищі. Вперше це відбулося під час травневих свят 1969 р. Потім були літні купальські свята на Трухановому острові, в Гідропарку. Взимку організовували свята у профтехучилищі заводу “Більшовик” та палаці культури “Харчовик”. Ідейним натхненником і помічником організації свят любителів українських обрядів був скульптор І. Гончар. На початку 1970 р., після колядування та відзначення ювілею Лесі Українки, посилювався тиск на окремих учасників. Історія цього колективу завершилася фактичним розгоном 20 вересня 1971 р., та виключенням Л. Яценка зі Спілки композиторів України [21, с. 74].

За прикладом Києва, аналогічні за завданнями молодіжні клуби виникали в інших містах республіки: Івано-Франківську, Тернополі, Ужгороді, Луцьку, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Житомирі. З їх середовища вийшли такі знані митці, як В. Стус, О. Заливаха, В. Мороз, І. Герета, П. Скунець, Д. Іващенко, С. Караванський, О. Різниченко, Б. Нечерда, І. Сокульський, С. Шумицький, Р. Третьяков, Ю. Стадниченко, Є. Концевич. Хоча варто бути об'єктивним, за межами Києва і Львова ці клуби не мали значного резонансу й губилися серед інших. Давався ознаки загальний провінціалізм та відсутність харизматичних лідерів. Окремі яскраві представники, які там з'являлися (В. Мороз, В. Стус, В. Симоненко, О. Заливаха), все ж тяжіли до київських або львівських однодумців.

Дослідник О. Бахан подає інформацію про спроби інженера “Харківпромбудпроекту” І. Кравцова створити цілу мережу гуртків для вивчення української мови та історії України, залучивши до цієї справи викладачів учбових закладів, діячів культури тощо [14, с. 91]. А. Русначенко повідомляв ще про одну харківську неформальну групу, що об'єднувалася навколо студентів Халіматова, В. Пасічника, А. Соболева, І. Шишова та А. Балабухи [15, с. 143]. У цілому, культурне життя Харкова на початку 1960-х позначалося піднесенням. До міста приїздили М. Рильський, М. Стельмах, молоді російські поети Є. Євтушенко та Р. Рождественський. Отож, не випадково з'явилося коло своїх митців: С. Шумицький, Р. Третьяков, О. Стадниченко [22, с. 141].

Донецька і краматорська молодь гуртувалася навколо О. Тихого, Г. Гребенюка, М. Саби та Є. Рашика [14, с. 91]. У Донецьку при педінституті склалася літературна студія “Обрій” на чолі з Т. Духовним. Найвідомішим її учасником до переїзду в Київ був В. Стус. Окрім нього до “Обрію” входили М. Расцький, А. Лазаренко, В. Міщенко, О. Орач [23, с. 227]. У Луцьку в 1963 р. діяв “Клуб

поетичного слова” (Клуб поезії), керівником якого був викладач Д. Івашенко, а учасниками – А. Панас і Л. Ковальчук. Близьким до них у цей час був В. Мороз [24, с. 49].

3-поміж інших результатами своєї роботи вирізнявся львівський клуб “Пролісок”. Історія його виникнення тісно переплетена з київським КТМом, а разом ці два клуби можна вважати репрезентантами українського шістдесятництва як явища в межах національного руху цього часу. Активізація зв'язків між київською та львівською молоді розпочалася у квітні 1962 р. з візитів М. Вінграновського, І. Драча та І. Дзюби [25, с. 178]. Пам'ятними стали зустрічі з цією трійкою 9 травня 1962 р. у Спілці письменників і університеті. Згодом Л. Танюк та А. Горська мали намір показати виставу “Отак загинув Гуска”. Але влада заборонила захід, негайно відкликавши організаторів до Києва.

Орієнтуючись на досвід киян, у 1963 р. у Львові виник клуб “Пролісок”. Його офіційним ініціатором виступив Львівський обком комсомолу. Клуб очолив М. Косів, а до президії увійшли В. Квітневий, М. Ільницький, О. Зелінський, В. Лучук, Б. Горинь, М. Крушельницька, М. Процев'ят. Члени клубу об'єднувалися у трьох секціях – літературній, музично-театральній, образотворчого мистецтва [2, с. 60]. Як зазначав М. Косів, “діяльність проходила у вигляді різноманітних літературно-мистецьких вечорів, святкування, обговорень, поширенні самвидавних творів, прослуховуванні магнітофонних записів поезії” [26, с. 74]. Серед близько п'ятдесяти учасників найбільшою активністю відзначалися М. Горинь, І. Калинець, Р. Лубківський, І. Стасів (Калинець), Р. Кудлик, Л. Медвідь, Б. Ступка.

3-поміж проведених заходів резонансними виявилися вечори пам'яті Лесі Українки, Т. Шевченка, О. Довженка, Б.-І. Антонича. Постать останнього з них фактично була повернута із забуття. Учасники клубу знайшли в архіві вірші поета й поширювали їх у своєму середовищі, відновили занедбану могилу митця. Чимало зроблено для пропаганди лемківської пісні в Україні, традицій Різдвяних свят тощо. Своєю творчістю молоді люди розвивали й жанри сучасного мистецтва, проводячи вечори української естради. У 1964 р. львів'яни взяли участь у канівських святкуваннях. Попри перешкоди з боку влади, їхній делегації вдалося покласти до підніжжя пам'ятника Т. Шевченку бронзовий вінок з написом “Великому синові України від вдячних галичан” [27, с. 85].

Клуб проіснував два роки, відчуваючи на собі постійний контроль з боку секретаря Львівського обкому партії В. Маланчука. Намагання проводити діяльність самостійно приводили до неминучих конфліктів, що закінчилися арештами 1965 р.

Якщо історія любить повторюватися, то, здається, шістдесятники повторили долю хлопоманів XIX ст. Усе той же молодий запал, ентузіазм відкриття забутої культури, прагнення донести її до усіх прошарків суспільства. Об'єднання 1960-х рр. виявилися хоч не тривалою, але хорошою платформою для того, аби молоді митці відкрили для себе Україну, а себе – Україні. Ще раз підкреслю, ці об'єднання поряд із неформальним спілкуванням стали справжньою колискою тих, хто назвав себе шістдесятниками. Вони сприяли власній ідентифікації не як контркультури в межах офіційної радянської культури, а як покоління, свідоме свого покликання змінити весь офіціоз.

У межах об'єднань відбувалося гуртування людей навколо спільних культурних цінностей при збереженні різних форм їх вираження. Звідси та енциклопедичність знань і різнобічність інтересів, що відрізняє представника цього покоління з-поміж інших. В умовах поступової політизації окремих представників інтелігенції та радикалізації їх вимог, ці об'єднання могли перетворитися на фундамент опозиції, що в умовах радянського ладу було неможливо. Досвід країн Східної Європи про це переконливо свідчив. Звідси й реакція влади з їх розпуску і поступового повернення до неосталінізму виглядало логічно.

Список використаних джерел

1. Ільницький М. Літературний Львів і шістдесятництво / Ільницький М. // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упор. В. Квітневого. – Львів: Каменяр, 2003. – С. 5–34.
2. Квітневий В. Лицарі національного відродження / Квітневий В. // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упор. В. Квітневого. – Львів: Каменяр, 2003. – С. 56–71.
3. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / Упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко / Корогодський Р. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2009. – 656 с.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х – 80-х років / Касьянов Г. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
5. Танюк Л. С. Твори. В 60-и томах / Танюк Л. С. – Том 4. Щоденники 1959–1960 рр. – К.: Альтпрес, 2004. – 832 с.
6. Дзюба І. Спогади і роздуми на фінішній прямій / Дзюба І. / Вступ. ст. М. Г. Жулинського. – Криниця, 2008. – 928 с.
7. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР / Зарецький О. // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 113–125.
8. Танюк Л. З Іваном і без Івана / Танюк Л. // Доброокий. Спогади про Івана Світличного. – К.: Час, 1998. – С. 143–172.
9. Горинь Б. Двигун шістдесятників / Горинь Б. // Доброокий. Спогади про Івана Світличного. – К.: Час, 1998. – С. 257–267.
10. Танюк Л. С. Твори. В 60-и томах / Танюк Л. С. – Том 5. Щоденники 1960–1961 рр. – К.: Альт прес, 2005. – 808 с.
11. Зубченко Г. А було це так / Зубченко Г. // Алла Горська: Червона тінь калини:

листи, спогади, статті / Ред. та упор. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – С. 148–157. 12. Ми вибрали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком // Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Богуміла Бердиховська та Оля Гнатюк [інтерв'ю із Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем, Миколою Рябчуком] / Пер. із пол. – К.: Дух і літера, 2004. – С. 33–90. 13. Білокінь С. На зламах епохи: Спогади історика / Білокінь С. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2005. – 336 с. 14. Бажан О. Інтелектуальний опір в Україні (кінець 50-х – 80-ті роки) / Бажан О. // Сучасність. – 2006. – № 2. – С. 83–95. 15. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років / Русначенко А. – К.: В-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с. 16. Танюк Л. Вбитий Талант / Танюк Л. // Алла Горська: Червона тінь калини: листи, спогади, статті / Ред. та упор. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – С. 157–163. 17. Сивокінь Г. У невідкупному боргу / Сивокінь Г. // Доброокий. Спогади про Івана Світличного. – К.: Час, 1998. – С. 80–88. 18. Про відзначення в Києві роковин перевезення тіла Тараса Шевченка на батьківщину // Чорновіл В. Твори в десяти томах. – Т.: 3. – Український вісник. Випуски I–VI. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 608–610. 19. Корогодський Р. Душа українського шістдесятництва / Корогодський Р. // Алла Горська: Червона тінь калини: листи, спогади, статті / Ред. та упор. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – С. 167–178. 20. Про деякі функції райкомів партії в громадському та культурному житті міста Києва // Чорновіл В. Твори в десяти томах. – Т.: 3. – Український вісник. Випуски I–VI. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 667–673. 21. Ященко Л. Нелегкий шлях народного хору / Ященко Л. // Київська весна / Упоряд. і ред. О. Шевченко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. – С. 73–78. 22. Кривенчук В. Станіслав Шумицький у контексті харківського шістдесятництва / Кривенчук В. // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 4. – С. 139–145. 23. Орач О. // Нецензурний Стус. Книга у двох частинах. – Частина I. Упорядкування Б. Підгірного. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С. 225–243. 24. Мороз Р. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня / Мороз Р. – Львів: Свічадо, 2005. – 214 с. 25. Горинь Б. Не тільки про себе. Книга перша (1955–1965) / Горинь Б. – К.: Пульсари, 2006. – 348 с. 26. Косів М. Проліски виростають з-під снігу / Косів М. // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упор. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 71–76. 27. Процев'ят М. Сила патріотичного піднесення шістдесятництва / Процев'ят М. // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упор. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 84–94. 28. Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-і перша половина 80-х років ХХ століття) / Курносів Ю. – К.: Інститут історії України, 1994. – 221 с. 29. Зайцев Ю. Дисиденти (Нарис історії української опозиції 1959–1991 рр.) / Зайцев Ю. // Молодь України. – 1995. – 21, 22, 23, 24, 28, 30 березня; 4, 6, 11 квітня. 30. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Захаров Б. – Харків: Фоліо, 2003. – 138 с. 31. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років) / Обертас О. – К.: Смолоскип, 2010. – 300 с.

Ярослав Секо

КУЛЬТУРНАЯ ОБЪЕДИНЕНИЕ 1960-Х ГГ. В КОНТЕКСТЕ ДВИЖЕНИЯ ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ

В статье анализируется деятельность молодежных культурных объединений 1960-х гг, показывается их роль в формировании украинского национального сознания.

Ключевые слова: шестидесятники, культурные объединения, СССР, клубы творческой молодежи “Современник”, “Подснежник”.

Jaroslav Seko

CULTURAL ASSOCIATION 1960-IES. SIXTIES MOVEMENT IN CONTEXT

The article analyzes the cultural activities of youth associations 1960, showing their role in the formation of Ukrainian national consciousness.

Key words: Sixties, cultural association, the USSR, clubs creative youth “contemporary”, “Snowdrop”.